

Roel Coutinho vindt artsen te weinig bewust van cruciale rol in infectieziektebestrijding

‘Soms kun je niet geruststellen’

Hoogleraar epidemiologie Roel Coutinho, oud-directeur van het Centrum Infectieziektebestrijding (CIb) van het RIVM, had jarenlang de spannendste baan die er is. Als een detective werkte hij aan het ontrafelen van de raadsels rond (dreigende) grootschalige infectieziekte-uitbraken. En soms ging het fout. “Van elke uitbraak leer je weer wat.”

Dat Neerlands bekendste en meest spraakmakende infectieziektebestrijder, Roel Coutinho, in de medische microbiologie verzeild raakte, is naar eigen zeggen puur toeval. Toch lijkt het voorbestemd, want de man heeft zijn geboorte te danken aan paratyfus. In de oorlog ontsnapten zijn Joodse ouders aan transport richting Polen omdat zij herstellende waren van die infectie. Bizar genoeg pasten zieke mensen kennelijk niet in het transportplan van de Duitsers en dus kregen de Coutinho's uitstel van vertrek. Ze doken onder, overleefden de oorlog en in 1946 werd hun zoon Roel geboren.

“Het is inderdaad bizar”, beaamt de oud-directeur van het Centrum Infectieziektebestrijding (CIb) van het RIVM. “Maar dat ik in de microbiologie terecht kwam, had met die geschiedenis

niets te maken. Ik wilde internist worden, maar moest lang op een opleidingsplaats wachten. Toen ben ik maar onderzoek gaan doen in de medische microbiologie. En dat bleek ontzettend boeiend. Vooral ook omdat het vakgebied twee van mijn interessegebieden met elkaar verbindt. De biologie natuurlijk, met daarin het technische aspect, en het menselijk gedrag. Als het om infectieziekten gaat, is dat gedrag vaak bepalend.”

Achtenhalf jaar was Coutinho directeur van het CIb dat in 2005 werd opgericht omdat het besef was doorgebroken dat grootschalige infectiebestrijding centraal zou moeten worden aangepakt. Met het beschikbaar komen van antibiotica en vaccins en de toegenomen hygiëne, had decennialang het idee geleefd dat de meeste bekende infectieziekten in de geciviliseerde wereld wel zo'n beetje onder controle waren. >

‘Van elke uitbraak leren we; een volgende keer doen we er ons voordeel mee’

> Maar epidemiologen wisten beter. En sinds de jaren tachtig – toen aids de kop opstak – begon het ook bij de gewone mens te dagen. Coutinho: “Toen SARS en de dreiging van biologische oorlogsvoering er nog eens bij kwamen, wisten we dat we één centrum nodig hadden. Een plek waar infectiebestrijding centraal en als samenhangend geheel gecoördineerd kon worden. Dat werd het CIB. Niet dat er een heel nieuw centrum werd gebouwd, hoor. Het was meer een kwestie van het samenvoegen van al bestaande laboratoria en instellingen, maar daarmee werd wel een grote stap vooruit gemaakt.”

Forse kritiek

Het draagvlak voor het CIB is groot. Zowel in de samenleving als in de politiek. Ook (para-)medici onderschrijven in overgrote meerderheid het belang van het centrum. Niet dat er nooit kritiek geweest is op het werk van Coutinho en zijn medewerkers. Coutinho, die immers een adviserende rol had als het ging om politieke beslissingen, had geregeld te maken met forse kritiek. Zo stak na zijn advies om vaccins in te kopen voor de bevolking ten tijde van de Mexicaanse griep, het verhaal van belangenverstrengeling de kop op. Dat wil zeggen; nadat gebleken was dat het risico op overlijden aan de H1N1-variant (wereldwijd) met een factor 100 was overschat. Het advies om op grote schaal vaccins in te kopen, werd daarna gekoppeld aan vermeende nauwe banden tussen Coutinho en de farmaceutische industrie. De directeur van het CIB kwam onder vuur, maar overleefde het spervuur aan kritiek.

“De situatie was lastig. Zoals altijd aan het begin van een uitbraak met een nieuw virus, wisten we nog niet hoe het virus zich precies zou gaan gedragen. In het begin maak je vooral inschattingen op grond van de kennis die je al hebt. En het zag er toen helemaal niet goed uit. Ook hadden we nog niet in de gaten dat een groot deel van de risicogroep (boven de 60 jaar)

deels beschermd was door het vroeger doormaken van influenza met een verwant virus. Daardoor hebben we het risico op overlijden enorm overschat, maar toen we de minister adviseerden, wisten we dat nog niet. Het is altijd moeilijk zo’n advies. Je zet een politicus, in dit geval Ab Klink, voor het blok. Uiteindelijk is het een politieke beslissing. Als er geen vaccins gekocht worden en het loopt uit de hand, volgt er begrijpelijk felle kritiek. Als ze wel worden aangeschaft en de ernst van de gevolgen valt mee – zoals in dit geval – heeft iedereen het over het ten onrechte uitgegeven overheidsgeld. Maar het was niet voor niets, want van elke uitbraak leren we wat. Elke uitbraak bouwt verder aan een soort van collectief geheugen, waarmee we een volgende keer ons voordeel kunnen doen. Van deze uitbraak hebben we geleerd dat we ons niet alleen moeten focussen op de ernstige individuele ziekten die in de ziekenhuizen worden opgenomen, maar dat we ook moeten kijken naar de minder ernstige gevallen in de hele bevolking.”

Volgens Coutinho is elk probleem weer anders en helpt ieder probleem de wetenschap verder. Van de Q-koorts heeft men bijvoorbeeld geleerd dat er continue aandacht moet zijn voor One Health. “Dierenartsen zijn zich daar in zijn algemeenheid meer van bewust dan artsen in de humane geneeskunde”, stelt Coutinho. “Artsen in de humane geneeskunde zijn logischerwijze meer gericht op individuele gevallen. Toch moeten we het van hen hebben, als het om het signaleren van een groter probleem gaat. Ze spelen een cruciale rol in de infectieziektebestrijding. Juist als het om iets nieuws gaat. Kijk maar naar de Q-koorts. Die werd gemeld door een huisarts uit Herpen, die in korte tijd wel erg veel longontstekingen zag langskomen en er een verband tussen zag, én een microbioloog in een van de Brabantse ziekenhuizen.”

Duidelijkheid

Coutinho trad gedurende perioden van dreiging veel op in de media. Naar eigen zeggen omdat media, die toch de afspiegeling zijn van de samenleving, in zulke perioden behoefte hebben aan duidelijkheid en geruststelling. “Dus dan vroegen ze me om het publiek uit te leggen hoe het zat en dan deed ik dat”, vertelt hij. “Maar ik kon niet altijd de behoefte aan geruststelling bevredigen. Soms is het heel

duidelijk. Als het om ebola gaat, bijvoorbeeld. Dan kan ik gewoon zeggen: er is geen reëel risico in Nederland. Maar bij influenzavarianten weet je het nooit precies. Soms kun je de mensen gewoon niet geruststellen en dat is best lastig. Ik heb altijd gezegd wat er gezegd moest worden en de boodschap nooit aangepast om bijvoorbeeld paniek te voorkomen.”

Op de vraag of de hoogleraar epidemiologie weleens bang is geweest om zelf ziek te worden, zegt hij: “Nee, eigenlijk nooit. Het is wel zo dat we in ons vak weten dat er ooit weer een pandemie komt. Maar bang ben ik niet. Dat wil niet zeggen dat ik het nooit moeilijk heb gehad. Mijn moeilijkste periode maakte ik door in de jaren tachtig, toen de eerste aidsgevallen zich aandienen. Ik was hoofd infectieziektebestrijding bij de ggd in Amsterdam toen de epidemie begon. Het was erg verraderlijk, want het begon eigenlijk heel rustig. Maar al snel bleek aids een groot potentieel gevaar voor de hele wereldbevolking en toen zag ik toch wel wat op ons afkomen. Kijk naar wat er in Afrika is gebeurd en wat daar nog steeds speelt als het om hiv-aids gaat. Toen heb ik het moeilijk gehad. Er was geen centraal centrum, we moesten roeien met de riemen die we hadden. En dat was dus een klein groepje mensen en een lokale ggd. Het is nu allemaal zoveel beter geregeld.”

Belagers

Sinds een half jaar is Coutinho geen directeur meer van het CIB, maar hij heeft nog wel een werkkamer bij het RIVM in Zeist. “Mijn opvolger verleent mij asiel”, zegt hij lachend. “En hoewel ik nu minder werk, is het toch wel prettig ook hier nog een plaats te hebben. Verder zit ik natuurlijk veel in Utrecht op de universiteit en ben ik betrokken bij een hiv-project in Zuid-Afrika.” Dat hij ambities zou hebben om ooit nog eens de politiek in te gaan, ontkent hij. “Dat lijkt me interessant, maar dan had ik eerder moeten beginnen. Het is goed zo. Een beetje minder werken is ook heel prettig. En zo had ik tijd voor het maken van mijn boek. Heel ander werk dan ik gewend was. Want hoe schrijf je een boek over mijn vak, dat toegankelijk is voor een breed publiek?”

Coutinho doelt daarmee op zijn boek *De geplaagde mens* dat onlangs verscheen. “Ik had jarenlang de leukste en spannendste baan die er bestaat”, zegt hij. “Bezig zijn met de raadsels

‘Ik ben mijn naïviteit niet helemaal kwijt, dat helpt om risico’s te nemen’

rondom micro-organismen en het gedrag van mensen, is ontzettend enerverend; proberen de ‘belagers’ een stap voor te zijn. Ik heb altijd het idee gehad dat ik een soort detective was en hoop dat ik dat idee ook heb kunnen overbrengen in mijn boek.”

Als Coutinho terugkijkt op zijn carrière tot nu toe, is hij tevreden. Op de vraag of hij nog altijd de linkse idealist is, die hij volgens zichzelf was toen hij begon, zegt hij: “Ik ben altijd een links-liberaal geweest en dat is niet veranderd. Of ik nog dezelfde idealist ben, weet ik eigenlijk niet. Ik ben realistischer nu. Ben de naïviteit een beetje kwijt. Maar niet helemaal. Naïviteit helpt ook om risico’s te nemen en van alles te ondernemen. En het helpt tegen cynisme. Ook heel handig in een wereld waarin zo veel is om cynisch van te worden.” <

Fascinerend

Over zijn werk schreef Roel Coutinho het boek *De geplaagde mens*. Hij beschrijft daarin hoe de mens elke keer weer verrast wordt door micro-organismen die hem belagen en over hoe het eigen gedrag daarin een rol speelt. Een fascinerend verhaal dat de lezer laat huiveren, maar soms ook opgelucht laat ademhalen, € 19,95. Uitgeverij Prometheus | Bert Bakker.

Curriculum vitae

Roel Coutinho (1946)

Studie geneeskunde, Amsterdam
1973-1974 tropenarts in Guinee-Bissau en Senegal
1977 hoofd afdeling Volksgezondheid GGD Amsterdam
1989-2011 hoogleraar epidemiologie en infectieziektepreventie Universiteit van Amsterdam
2000-2005 directeur GGD Amsterdam
2005-2013 directeur Centrum Infectieziektebestrijding RIVM
2011-heden hoogleraar epidemiologie en preventie van infectieziekten (veterinair-humaan domein) Universiteit Utrecht